

NOVÝ KANCLÉŘ V SOUSEDSTVÍ ■

Jan Bruner

■ *Ohlasy české politické scény
na nástup Hitlera k moci*

Jan Bruner:

Nový kancléř v sousedství

*Ohlasy české politické scény na nástup Hitlera k moci
a jeho první kroky (leden 1933 – srpen 1934)*

Jako elektronickou knihu vydalo Nakladatelství P3K v Praze v roce 2011.
Ilustrace na titulní straně: „Kancléř podpisuje“ (Lidové noviny, 14. 3. 1933)
Vydání první.

© Jan Bruner, 2011
© Nakladatelství P3K, 2011

ISBN 978-80-87186-36-7 (ekniha epub)
ISBN 978-80-87186-37-4 (ekniha mobi)
ISBN 978-80-87186-38-1 (ekniha pdf)

Aktuální informace o knihách Nakladatelství P3K najdete na stránkách www.p3k.cz (info@p3k.cz).

*„Nikoliv věci, ale příběhy nás mění...“
Václav Koubek*

*Triumf totalisace – jediná strana, která je v Německu dovolena
(Ondřej Sekora, Lidové noviny, 30. 6. 1933)*

1. Úvod

Otázka, na níž chce předkládaná práce hledat odpověď, má svůj širší a užší rámec. Širším rámcem je myšlení politických stran první republiky. Prací k dějinám meziválečného Československa stále přibývá, ale tyto práce se soustředí především na události a procesy, ať už spadají do dějin politických, hospodářských či sociálních. Z názvu této práce by se mohlo zdát, že chce být jednou z této řady. Můj záměr však je trochu odlišný a směřuje spíše k dějinám mentalit. Nejde mi totiž primárně o „dění“, ale o jeho vnímání, „obraz“. Nepokládám si proto otázku po politickém vývoji, ale spíše po tom, jak tento vývoj prožívala „veřejnost“. Zde pochopitelně záleží na tom, v jakém smyslu budu tento pojem používat. Vzhledem k povaze prvorepublikového stranictví, kdy strany pokrývaly všechny základní skupiny obyvatel a hrály jednu z ústředních rolí v tehdejší společnosti, se lze mnohé dozvědět, budeme-li zkoumat myšlení politických stran, které společnost do velké míry reprezentovaly. Půjde tedy o poznání politické „scény“ v doslovném smyslu, odlišném zásadně od politického zákulisí, o to, jak bylo stranické politické myšlení veřejně prezentováno, o formu, v níž také ovlivňovalo veřejnost, nebo přinejmenším její část, nakloněnou dané straně.

Rámcem užším, tématem, na němž se má politické myšlení stran ukázat, je nástup Adolfa Hitlera do úřadu říšského kancléře. Podle přehledových prací vstoupil Adolf Hitler do vnitřního života Československa naplno vlastně až v roce 1938, předchodí styky jeho a jeho hnutí s SdP jsou jen předeherou Mnichova, která jako by se ostatních stran snad ani netýkala. Problém vidím v tom, že práce, jež by se mnou zvoleného tématu mohly dotýkat, se soustředí pouze na dvě strany pomyslného trojúhelníku, jehož vrcholy tvoří Adolf Hitler (popřípadě říšští Němci obecně), čeští Němci a Češi. Ve vztazích mezi říšskými a českými Němci, respektive mezi Čechy a českými Němci totiž docházelo ke zřetelným kontaktům, ovlivňování, krátce řečeno něco se tam „reálně“ dělo. Lze však vliv omezovat pouze na přímé zasahování dané osoby, hnutí nebo národa do politického života? Můžeme pomíjet ovlivňování myšlení? Není samozřejmě možné předpokládat, že by si českoslovenští politici či novináři nevšimli již nástupu Adolfa Hitlera k moci. Zajímali se o něj ale trvale? Považovali Hitlera za podstatnou postavu, která bude dlouhodobě ovlivňovat nejen Německo, ale také ostatní země, včetně Československa? Měli z něho obavy? Našly se i nějaké sympatie?

Problémem je časové vymezení zkoumaného období tak, aby skutečně tvořilo určitý celek. Na prostoru, který mám k dispozici, se pochopitelně nelze zabývat vývojem názorů po celá třicátá léta. Soustředím se proto jen na tzv. proces uchopení moci, jehož začátek je víceméně pevně dán datem nástupu Adolfa Hitlera do úřadu říšského kancléře. Jak však stanovit druhou mezní událost a nepustit se přitom tam, kam nesmím, totiž do popisu vlastního dění v Německu? Může mi pomoci odvolání na uznávanou literaturu k německým dějinám. Alan Bullock¹ mluví o „Hitlerově revoluci“, začínající

---

1 Bullock Alan – Hitler a Stalin. Paralelní životopisy, Mustang, Plzeň 1995, s. 302–339.

30. ledna 1933 a končící smrtí prezidenta Hindenburga a sloučením úřadu prezidenta i kancléře v rukou Adolfa Hitlera na počátku srpna 1934. Golo Mann² přímo píše: „Proces uchopení moci byl v srpnu 1934 dokončen.“ Nemám důvod toto vymezení nepřijmout. Musel jsem se ale při zkoumání omezit pouze na hlavní problémy, které se přímo a téměř výhradně týkaly dění v samotném Německu. Otázky související, kde bylo ve hře mnohem více vlivů a které by tudíž mou práci rozšířily přespříliš, z těch nejzajímavějších například reflexe vlivu nacionálního socialismu na vývoj v Rakousku nebo na české Němce, jsem zařadil výhradně v těch případech, kde měly názory na ně významovou souvislost s hlavní linií, kde byly důležité pro její pochopení.

Obrovským a takřka nevyčerpatelným pramenem pro studium myšlení prvorepublikových politických stran a jejich příznivců je tisk, který vydávaly. Souvislost je zde dána jednak vlivem stranického aparátu na obsah tisku, ale zanedbat nelze ani vliv tohoto tisku na širokou skupinu příznivců dané strany. Každá z hlavních politických stran vydávala hned několik titulů, pro daný účel bude postačující prozkoumání ústředních listů, vydávaných zpravidla jako deníky. Z nich mě budou zajímat především hlavní komentáře, ale také témata zpravodajství a zveřejněné projevy stranických politiků.

Výhodou i nevýhodou je množství politických směrů, které hrály v tomto období nějakou roli. Výhodou z toho důvodu, že, jak již bylo naznačeno výše, mohla být každá strana dosti úzce vymezena a souhrn stran tak mohl pokrývat základní skupiny obyvatel. Nevýhodou je nemožnost postihnout na daném prostoru všechny. Omezil jsem se proto pouze na strany československé. Vše, co se dělo v Německu, bylo problémem a tématem především pro obyvatele českých zemí, kde měly československé strany své těžiště. Z toho důvodu jsem se také nezabýval stranami, které se profilyovaly jako slovenské nebo strany národnostních menšin (maďarské, polské, rusínské). Jinou příčinu má nezařazení stran českých Němců. Pro ně by totiž musely být formulovány jiné otázky nebo by přinejmenším některé otázky musely přibýt, protože jejich postoj je celkově poněkud jiné téma.

Z československých stran lze pro jejich dlouhodobý vliv na politický život označit za nepominutelné strany někdejší Pětky – Československou sociálně demokratickou stranu dělnickou, Československou stranu národně socialistickou, Československou stranu lidovou, Republikánskou stranu venkovského a maloroľnického lidu a Československou národní demokracii. Nejsou tím ale postiženy všechny důležité politické směry.

Jednak chybí tzv. Hrad. Ten jako neformální, volná skupina osob se vztahem k prezidentu Masarykovi pochopitelně neměl žádnou vlastní politickou strukturu, tím méně oficiální tiskový orgán. Na druhou stranu, o spojitosti Hradu a především Lidových novin, formálně nezávislých, pochybuje málokdo. Použiji tedy v tomto smyslu je.

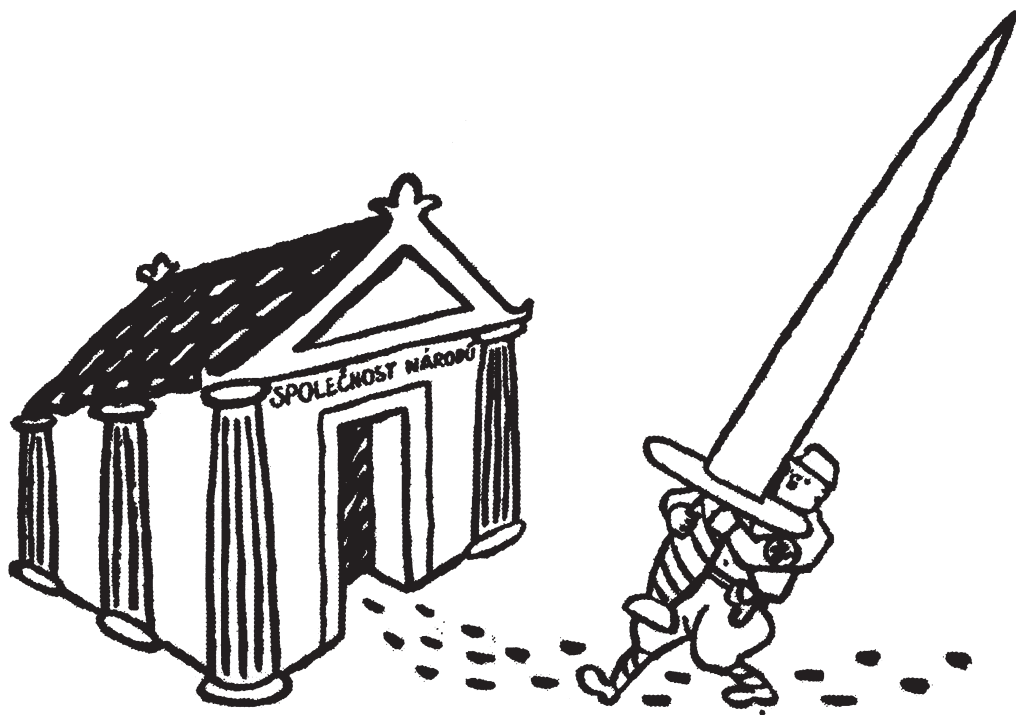
Druhou skupinou, jež nemůže být opomenuta, jsou ti, které jsem označil souhrnně jako radikály, komunisté a fašisté, zastoupení Komunistickou stranou Československa a Národní obcí fašistickou. Přes mnohé nepominutelné rozdíly mezi nimi, vedle samozřejmých rozdílů ideových tu padá na váhu například i intelektuální úroveň tehdejších sympatizantů či reálný politický vliv, se pro dané téma ukázaly jako důležitější společně

znaky. Především je to zásadní odmítání dobového společenského a politického uspořádání a odhodlání svrhnout ho třeba i násilím, kvůli čemuž se tyto strany pohybovaly na hranici zákonnosti. Ba co více, ve sledovaném období ji i překročily a tisk obou těchto stran byl na základě zákona na obranu republiky na několik měsíců zastaven. Logicky zde tedy chybějí ohlasy na některé události.

V uspořádání kapitol jsem měl dvě možnosti. Původně jsem uvažoval o tematickém řazení, kdy by do každé kapitoly byly shrnuty všechny názory vždy k jedné klíčové události. Brzy jsem se přesvědčil, že to není vhodné řešení. Každý z listů se totiž ukázal jako svět sám pro sebe, proto jsem se rozhodl nechat vyniknout (nebo se o to alespoň pokusit) vývoj názorů jednotlivých listů a srovnávat až celky.

Zbývá vysvětlit smysl parlamentních kapitol. Vztah listu a vedení strany nemusel být vždy jednoduchý, zvláště pokud ve straně vznikaly frakce. Pak se mohl list ocitnout pod vlivem skupiny, jež byla jinak ve straně slabší. Vyšle-li však strana někoho jako svého zástupce do parlamentní rozpravy, ten pak zpravidla reprezentuje většinový nebo silnější názor. Kapitoly, zabývající se rozpravami o projevech ministra zahraničí Edvarda Beneše, jsou proto zařazeny jako určitá pojistka proti přílišnému zobecňování a ztotožňování názorů listu a strany v těch případech, kdy tomu tak nebylo.

Výsledkem snažení, zachyceného na následujících stranách, nemá být poučování dávno mrtvých lidí, kde že tehdy dělali chyby, ale spíše náhled do jejich myšlení, pokus o pohled na svět, nebo alespoň na jeho část, vymezenou tématem, jejich očima. Hlavním cílem je pochopení a interpretace, nikoliv hodnocení.

*Utlačené Hitlerovo Německo sice odešlo ze Společnosti národů,
ale ono se tam po čase chce zase vrátit.
(Josef Čapek, Lidové noviny, 27. 10. 1933)*

2. Hrad

2.1. Lidové noviny

Vydavatel a odpovědný redaktor: Pavel Váša

Šéfredaktor: Arnošt Heinrich, od jeho úmrtí 3. května 1933 Eduard Bass

Nelze popisovat prvorepublikovou politickou scénu a její názory a vyhnout se přitom Hradu. Na druhou stranu však není vůbec snadné krátce definovat, co to vůbec byl Hrad. Na rozdíl od politických stran nebyl institucí, neboť oficiální prezidentský úřad tvořil pouze malou část skupiny Hradu, která jako celek neměla žádnou formální strukturu, od níž bychom mohli vycházet. Není ale rozhodně možné souhlasit s Masarykem, který existenci Hradu jako takového vůbec odmítal. Existoval jako struktura neformální, zasahující do různých společenských skupin i politických stran. Roli, kterou v dějinách meziválečného Československa sehrála skupina, spjatá s T. G. Masarykem a E. Benešem, nelze snad popsat lépe, než jak to učinil Ladislav Lipscher: Hrad je obtížně vymežitelným pojmem, ale současně rozhodujícím mocenským faktorem První republiky.³

Doba, která je důkazem důležitosti Hradu pro První republiku, začíná právě v období, kterým se zabývá tato práce. V letech 1933–35 se Masaryk pomalu stahuje z veřejného života a současně se uvolňují vazby mezi členy Hradu.⁴ Ve stále se prohlubující všestranné společenské krizi druhé poloviny 30. let pak Československu, částečně i z důvodu generační výměny, chybí právě hradní skupina elit, spojená programem demokratického státu. Právě při pohledu na dobu po jeho zániku je zřejmé, co vlastně Hrad znamenal.

Z výše uvedených důvodů je samozřejmě nemožné přímo spojit s Hradem nějaký list jako jeho „tiskový orgán“. Přesto vazby k některým titulům zcela nepochybně existovaly a byly vyjadřovány například dotacemi od Kanceláře Prezidenta republiky. Z deníků se největší přízni těšily Lidové noviny.⁵ Tento vztah si však nelze představovat jako přímou kontrolu listu ze strany formálních struktur skupiny Hradu, tedy

3 Lipscher L. – Verfassung und die politische Verwaltung in der Tschechoslowakei 1918–1938, München-Wien 1979, s. 133.

4 Lemberg H. – Die politische funktion der „Burg“, in: Bosl K. (ed.) – Die „Burg“ 1, München-Wien 1973, s. 81.

5 O dotacích z KPR: Kárník Zdeněk – České země v éře První republiky 1918–1938. Vznik, budování a zlatá léta republiky 1918–1929, Libri, Praha 2000, s. 337.

prezidentské kanceláře. Celá skupina byla spjata programem demokratického státu, ale v rámci tohoto programu mohli mít jednotliví členové různé představy o jeho naplnění. To se týkalo i tisku, který si tak zachoval určitou vnitřní názorovou pluralitu.

Lidové noviny lze bezpochyby označit za nejproslulejší list meziválečného Československa, a to především zásluhou věhlasu autorů, kteří se v této době na jejich chodu podíleli. Je-li dnes problémem zjistit byť jen základní údaje alespoň u některých spolupracovníků jiných deníků, pak jména jako Eduard Bass, Karel a Josef Čapkové, Ferdinand Peroutka či Ondřej Sekora jsou stále ještě známa i širší veřejnosti.

Primát patří Lidovým novinám i v jiné věci, pro naše zkoumání důležité, totiž v míře pozornosti, věnované zahraničním událostem. Vedle druhé a třetí strany, obsahující zahraniční zpravodajství, jim byla velmi často, snad i častěji než událostem domácím, věnována také část první strany, tedy hlavní zpráva a hlavní komentář. Jména těch největších hvězd se však v této souvislosti vyskytují jen zřídka, na některá témata měly Lidové noviny totiž svoje specialisty. O většinu článků k německým událostem se podělili dva autoři, hlavní spolupracovník Lidových novin pro otázky zahraniční politiky Rudolf Procházka, jinak odborný rada tiskového odboru ministerské rady,⁶ a Rudolf Frucht, trvalý berlínský korespondent Lidových novin.

Vysoká hra

S hloubkou německé politické krize a s připravovanou změnou vlády byli čtenáři Lidových novin obeznámeni již několik dní předem.⁷ Podle Rudolfa Fruchta je pád stávající německé vlády pouze otázkou času, neboť kancléři Schleicherovi chybí „pevná ruka“, sám vlastně jen trpně čeká, jak to dopadne. Navíc i nacionálové se chovají, „jako by byl kabinet Schleicherův již vyřízen“, nemají však vůbec jasno o podobě příští vlády. S partnerem, jenž by nejspíše připadal v úvahu, s nacisty, se totiž ještě „nedohodli ani v hlavních otázkách“. Nacionálové udělali zatím jediný ústupek, a to připuštěním Hitlerova kancléřství, zde se ovšem stále staví proti prezident Hindenburg. Jinou možností, o níž se uvažuje „na mnohých místech“, je návrat Papena, ovšem ani ten by nesestavil svůj kabinet „obratem ruky“. Fruchtův hlavní dojem ze spleti možností? „Čím neuspořádanější a zmatenější je situace, tím větší je naděje pravice, že bude diktatura konečně jediným možným východiskem.“

Když ke Schleicherově demisi skutečně dochází, srovnává ji Rudolf Procházka⁸ s demisí vlády francouzské, přesněji řečeno píše o jejich nesrovnatelnosti. V obou zemích je sice v současnosti politická krize, ovšem naprosto rozdílné hloubky. V Německu nastal „po demisi Schleicherově hotový bankrot nejen oficiální politiky, nýbrž politiky jako rozumné a soustavné činnosti vůbec“. Není totiž nikdo, kdo by mohl vytvořit silnou vládu. Jediný, kdo by se odvážil ujmout tohoto úkolu, Adolf Hitler, nastoupit zatím nemohl, protože mu v tom bránili všichni ostatní. Sami si však také „netroufali jít

6 Kulturní adresář ČSR, ed. A. Dolenský, II. ročník, Praha 1936, s. 433.

7 Hitler přece kancléřem?, 28. 1. 1933, č. 50, s. 2. Pod tímto titulkem zpravodajství i komentář, signovaný B. K. (= berlínský korespondent).

8 P – Dvě demise. Paul Boncourouva a Schleicherova, 30. 1. 1933, č. 53, s. 2.

dále“. Co tedy bude? Papen i Hitler jsou sami nepřijatelní především pro „dělnictvo“, které by reagovalo „obecnou stávkou“. Jedinou možností tak bude rozdělení vládní moci mezi Hitlerem a Hugenbergem. Ani to ale nemůže být řešením dlouhodobým. Existuje vůbec něco, na čem by se mohla německá pravice sjednotit? Podle Procházky ano. „Kdo jiný mohl by je srovnat než Hohenzoller?“

Zatím viděli komentátoři kolem německé budoucnosti více otázek než odpovědí. 30. leden jim dal odpověď na jméno kancléře, i tak však zbylo nejasností více než dost, což můžeme vidět již z titulku příslušného Procházka komentáře, jenž má na konci otazník.⁹ Otázkou základní je mu to, zda Adolf Hitler dosáhl opravdu toho, co chtěl. Dostal „moc, či jen její jméno“? Vnutil se „pánům, kteří neviděli jiného zbytí“, nebo „byl vpuštěn naopak právě proto, že už se nezdá nebezpečný“? Na jednu stranu ho rozhodně nebude možno „po několika týdnech kolísání zase jen tak propustit jako kohokoliv jiného“. Na druhé straně jsou však národní socialisté, byť na to Hitler „opojen úspěchem“ zapomínal, zatím jen „nástrojem“, který „byl stvořen z něčí vůle a milosti“ za jediným konkrétním účelem: „zachycovat a organisovat zbídačelé a zmatené masy zejména mladých lidí bez budoucnosti, aby nepadli do rukou socialistům“. Zatím tedy Hitler rozhodně není tím, kdo má ve vládě silnější pozici, a neměl by na to zapomínat. „Chtít spasit Německo podle vlastní docela nové fasony, to byla domýšlivost.“ A jaká je stará „fasona“? Procházka nemění svůj dřívější názor na směřování určujících politických sil i celé země. „Pro Německo je jen jeden způsob blaženosti: umírat pro krále pruského“, s tímto programem jsou ve vládě Papen, Neurath či Blomberg. „Německý kapitalismus i reakce hospodářská i politická“ se s nástupem této vlády dostávají „plně do sedla“. Národní socialisté, kteří to umožnili pouze za „prestýžní ústupek“ kancléřství a úřad ministra letectví, když je v Německu vojenské letectvo beztak zakázáno mírovými smlouvami, popírají tak „znovu vše, co souviselo se socialismem v jejich firmě i v jejich klientele“. Lze tak očekávat potvrzení slov některých „zkušených lidí“, že „proti Hitlerovi není jiného léku, než šest měsíců jeho vlády“. Smíme tomu rozumět tak, jako by byl pro Procházku Hitler odepsaný již v tomto momentu? Jak naznačuje úvod komentáře, nikoliv. Zda totiž Hitler na tuto vládu přistoupil „ze skromnosti“, jelikož si uvědomil hranice svých možností, nebo „z vypočítavosti“, protože chce obehřát „i takové falešné hráče, jako jsou Papen a Hugenberg, tají se v jeho svědomí“.

Prvním Hitlerovým krokem v pokusu o obehřání ostatních je pro Procházku¹⁰ rozpuštění říšského sněmu, jímž „začíná boj“. Volby budou následovat velmi brzy, v době, v níž ještě nebude možná „soudná kritika činnosti režimu“. Zřejmě je tak Hitlerova snaha, aby se volilo především „pod dojmem samotného faktu ‚uchopení moci‘“. Bude-li v Německu „zachován ještě jistý pořádek“, nemohou hakenkrajceři získat nadpoloviční většinu, ba co víc, Procházka neočekává ani nadpoloviční zisk celé pravice. Hlavním výsledkem tak bude zisk Hitlera na úkor ostatních pravicových stran, pokles síly „konservativní složky nynější vlády“. Ta by se pak mohla zachránit jen pokusem „o opětné nastolení Hohenzollerů“.

9 P – Hitler či Hugenberg?, 31. 1. 1933, č. 55, s. 1.

10 P – Vysoká hra se začíná, 3. 2. 1933, č. 61, s. 1.

Především jako boj o převahu v současné vládě chápe březnové volby i Rudolf Frucht.¹¹ „Německý vládní vůz se řítí za nerovným spřežením“, v němž zatím není možno určit, kdo je silnější. Triumvirát Hitler, Hugenberg, Papen má pouze „jednotu v záporu“, spojuje je odpor k parlamentní demokracii. Jinak mezi nimi vládnou neshody, jež se plně projeví právě teď. „Bude-li volební boj tentokrát nejkratší, bude zato nejprudší.“ Jak Frucht upozorňuje v jiném komentáři,¹² nevede se tento boj především proti levicovým stranám právě v rukavičkách. „Německo ještě nemělo tisk tak spoutaný jako nyní.“ Tisk komunistů byl zakázán celý, sociální demokraté „musí své protesty jen šeptati“, aby nedopadli právě tak. Nejde však jen o levici, vždyť zákaz stihl dočasně i listy Centra. Stav tisku je navíc jen jedním z rysů předvolebního boje, dalším, jenž rozhodně nelze pominout, jsou narůstající násilné srážky i oběti. Zkrátka, přinejmenším do 5. března „horečka v Německu bude ještě stoupati“.

Země rozvrácená nenávistí

Do tohoto obrazu zapadal velmi přesně požár říšského sněmu. Vezmeme-li do ruky první číslo, vyšlé bezprostředně po něm, tedy tentokrát výjimečně odpolední vydání,¹³ vidíme na první straně jednoznačný hlavní titulek: „Komunisté v Německu zapálili budovu říšského sněmu“, navíc s neméně štavnatým podtitulkem „Požár počátkem komunistického teroru“. To je především důsledkem toho, že v daný moment byla k dispozici pouze takto vyznívající zpráva ČTK, zakládající se na oficiálních zprávách z Německa (a tedy i na oficiálním výkladu události), v dalších vydáních je již celá událost podávána méně jednoznačně, především pokud jde o otázku původce a pachatele. Tak vyznívá i jediný otištěný komentář, jehož autorem je Rudolf Frucht.¹⁴ Požár jako takový má pro něj nepochybně zásadní význam, „záře plamenů [...] bude patrna daleko v celém Německu“, protože hořící říšský sněm se může stát „fanalem“, „poplašnou pochodní začínající občanské války“. Vyhýbá se však jasnějšímu vyjádření svého názoru na to, kdo byl původcem požáru, omezuje se pouze na popis postojů hlavních dotčených politických táborů. Národní socialisté „volají po pomstě“, sociální demokraté zase po tom, aby nebyli s tímto případem spojováni a aby nebyl zakazován jejich tisk. Komunisté prohlašují, že by nikdy nebyli natolik pošetilí, aby dali „svému úhlavnímu nepříteli tak vítanou záminku k těžkým odvetným opatřením“. Frucht rozhodně netvrdí, že pachatelé jsou komunisté, ale ani to nevyvrací. Otázka původce pro něj totiž není až tak zásadní. Tento čin, bez ohledu na to, kdo za ním stojí, vypovídá mnoho o atmosféře v Německu. „Nenávist mezi jednotlivými politickými tábory vzrostla až nesnesitelně“.

---

11 Dr. Rudolf Frucht – Nové panstvo, 9. 2. 1933, č. 72, s. 1.

12 Dr. Rudolf Frucht – Německá volební kampaň, 22. 2. 1933, č. 96, s. 1.

13 28. 2. 1933, č. 108, s. 1.

14 Dr. Rudolf Frucht – Fanal?, 1. 3. 1933, č. 109, s. 1.